

Сковорода Григорій Савич

Життя та творчість

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

(1722—1794)

Григорій Савич Сковорода народився 3 грудня 1722 р. в селі Чорнухах на Полтавщині в сім'ї малоземельного козака.

У 1738 р. він вступив до Києво-Могилянської академії. З 1742 по 1744 рр. жив у Петербурзі, був співаком придворної капели, прославився чудовим басом, майстерною грою на скрипці, флейті, бандурі, цимбалах і сопілці та композиторським талантом, створював музику на власні вірші. Навчання продовжив в Київській академії.

У 1750 р. у складі російської місії Сковорода виїжджав за кордон і три роки мандрував Угорщиною, Словаччиною, Польщею, відвідав Братиславу, Відень, Будапешт; бував в університетах, слухав лекції знаменитих професорів, працював у бібліотеках, студіював філософські праці й, володіючи багатьма мовами, дискутував із ученими різних країн.

Повернувся в Україну у 1753р., викладав поетику в Переяславському колегіумі. Написав для слухачів курс поетики "Роздуми про поезію і поради до майстерності оної".

Протягом 1754—1759 рр. жив у селі Коврай на Переяславщині, працюючи домашнім учителем у поміщика Степана Томари. Написав значну частину віршів збірки "Сад божественних пісень". Працював викладачем (спочатку поетики, а згодом етики) у Харківському колегіумі. Учителюючи в Харкові, латинськими і українськими віршами написав "Байку Езопову" (1760 р.), склав дві вступні лекції-проповіді до курсу етики.

У 1766р. філософ написав трактат "Вхідні двері до християнської доброчинності", наступного року філософські твори "Наркіс. Розмова про те: взнай себе" і "Симфонія, названа книга Асхань про пізнання самого себе".

Протягом 1769—1774 рр. Сковорода написав збірку прозових байок "Байки харківські", "Бесіду, названу двоє, про те, що блаженним бути легко", і "Діалог, чи Розмова про стародавній світ", а також твори: "Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті" ("Розмова дружна про душевний світ"), "Кільце", "Розмова, звана алфавіт, чи буквар світу".

У 1775—1776 рр. були написані твір "Книжечка, названа Si-lenus Alcibiadis, сиріч Ікона Алківіадська ("Ізраїльський змії") та "Книжечка про читання святого письма, названа Дружина Лотова".

Твори "Суперечка архістратиґа Михайла з сатаною про те: легко бути благим", "Пря Біса з Варсавою" були написані в 1783—1784 рр.

У 1785 р. Сковорода об'єднав тридцять віршів, написаних у різний час, у збірку "Сад божественних пісень".

У 1787р. він написав "Вдячного Еродія" і "Убогого Жайворонка", а у 1791р. завершив філософський твір "Діалог. Ім'я йому — Потоп зміїний".

Поет і мандрівний філософ помер 9 листопада 1794 р. у селі Іванівці на Харківщині (нині Сквородинівка Золочівського району). Цікавою є епітафія (надгробний напис на могильній плиті): "Світ ловив мене, та не впіймав".

Щоб зрозуміти суть епітафії, слід детально познайомитися з життєвим шляхом поета, його філософськими поглядами. Постать Сквороди завжди була овіяна таємницями, домислами, вигадками й викликала інтерес. Та це й не дивно, бо Григорій Скворода ще за життя став легендою. З цього приводу Микола Костомаров писав: "Мало можна вказати таких народних постатей, якою був Скворода і який би так пам'ятав і поважав народ. На всьому обширі від Острбгозька до Києва, у багатьох будинках висять його портрети. Його мандрівне життя є предметом оповідань і легенд...".

У дитинстві малий Гриць дуже любив сидіти під вербою, спостерігати за навколишнім світом і грати на сопілці, подарованій старим кобзарем. У дяка-скрипаля Гриць був на привілейованому становищі, бо хлопець вражав своєю допитливістю, до того ж у нього виявився незвичайної краси голос. Дяк навчив Гриця нотної грамоти і поставив першим співаком у церковному хорі, давав читати книжки, підготував до вступу в академію. Здійснилася давня мрія хлопця — навчатися у Києво-Могилянській академії. Григорій став одним з найретельніших, особливо наполегливих і тямущих студентів. Пізніше він був таким же старанним, чесним і неординарним учителем: писав байки, викладав стародавні мови, глибоко цікавився математикою, географією, економікою; навчав тих етичних норм, яких завжди дотримувався сам. Отже, учив, як жив, а жив, як навчав — найкраща риса педагога. Оскільки підручника з етики не було, Скворода написав його сам. Це був його перший філософський твір, основою якого є думка, що ледарство — найбільша людська вада. Студенти любили вчителя, але той незабаром мусив залишити колегіум, бо працювати стало нестерпно від цькування й доносів: можновладці схотіли позбутися людини, яка привселюдно заявила: "Весь світ спить, пора прокидатися!". І з 1769р. Скворода вів мандрівне життя, не спокушаючись різноманітними посадами й чинами ; щоразу відхиляючи пропозиції і світських, і церковних осіб. "Ні в якому разі! Хіба ви хочете, щоб я збільшив число фарисеїв? — відповів великий просвітитель белгородському єпископові на прохання стати ченцем. Ченці Києво-Печерської лаври, у свою чергу, вмовляли: "Доволі блукати по світу! Час причалити до гавані: нам відомі твої таланти, свята Лавра прийме тебе, як мати своє чадо, ти будеш стовпом церкви і окрасою обителі". На це Григорій Савич саркастично сказав: "Ох, преподобнії! Я стовпотворіння умножати собою не хочу, доволі і вас, стовпів неотесаних, у храмі Божому! Світ мене не впіймає". І таки не впіймав! Не вдалося ні царям, ні панам, ні ченцям за почесні й кар'єру купити розум, честь та волю Сквороди. Щастя письменник вбачав не в маєтках і славі, а в житті за совістю; шляхом до щастя вважав самопізнання. Харківському губернаторові на пропозиції стати чиновником Скворода відповів: "Ваше превосходительство! Світ подібний до театру.

Щоб грати в театрі з успіхом і похвалою, беруть ролі за здібностями. Після великого випробування себе побачив, що не можу представляти в театрі світ жодної особи, крім низької, простої... Я обрав собі цю роль — і задоволений". Навіть Катерині II Сковорода не побоявся виповісти: "Мені моя сопілка і вівця дорожча царського вінця". Ходив філософ завжди в звичайній світлі. Крім книг, рукописів, сопілки в полотняній торбі та палиці, нічого більше не мав, навіть не прагнув мати власної хати і взагалі постійної домівки (показовий такий епізод з його життя: в одному селі Григорій Сковорода лікував відставного майора. Поки він провідував хворого, дочка майора, красуня Олена, закохалася в ніжного поета-музику, і Григорій теж її покохав. Йшлося до весілля, але він вагався, бо не уявляв життя без мандрів, нових вражень, свободи дій. Тому так і не одружився).

Сковорода навчав, що в природі — краса, гармонія, а в суспільстві — несправедливість, і щоб змінити макросвіт (навколишнє), треба кожному змінити мікросвіт (тобто себе самого). З цією думкою тісно пов'язана його ідея "сродної праці": пізнавай себе, а пізнавши — удосконалюй. Пізнаючи свої нахили, людина правильніше визначить своє місце в суспільстві й принесе найбільшу користь. А поки що чимало людей займають не свої місця: один ходить за плугом, а він від природи музикант, інший працює суддею, а йому б пасти череду. Великий філософ доводив, що людина не може бути щасливою, якщо діє всупереч своїй природі. Веління природи — це веління Бога в людині. Пізнання природи — це пізнання Бога. Філософ жив сподіваннями на суспільство рівноправних людей, де не буде "рабського ігн", "тяжкої роботи", нічого "златожадного", "дамського". Такими поглядами Сковорода дивував своїх сучасників, здивував їх він і смертю: . у 72 роки поет пішки пройшов триста верств аж до Орловщини, де жив його учень і приятель Михайло Ковалинський, щоб передати йому рукописи своїх творів. А повернувшись, зупинився в селі Іванівці, був веселий, балакучий, згодом вийшов у сад і край дороги став копати яму. "Що це ви робите, Григорію?" — запитали здивовано друзі. "Та копаю собі могилу, бо прийшов мій час". Коли ж гості роз'їхалися, Сковорода помився, переодягнувся в чисту білизну, ліг на лаві й... заснув навіки.

З творчої спадщини Григорія Сковороди залишились збірка ліричних поезій "Сад божественних пісень", книга "Байки харківські", філософські трактати й притчі. Особливість творів Сковорода полягає в тому, що в ліричних поезіях він філософ, а у філософських працях — лірик.

Ліричний герой збірки "Сад божественних пісень" — у пошуках правди, добра, щастя. Він, як і автор, великий народолюбець, гуманіст, кличе до єднання людини з природою. Найкращим поетичним твором вважається вірш "Всякому місту — звичай і права", в якому Сковорода окремо виділив усіх тих, хто потребує засудження: здирники, бюрократи, пияки, розпусники, підлабузники, ледарі, пани, купці, лихварі, чиновники та юристи, які зловживають своїм становищем. На противагу всім їм герой твору думає не про маєтки й чини, а про те, щоб жити мудро, не заплямити совісті, бо тільки така людина може не боятися смерті:

Знаю, що смерть — як коса замашна.

Навіть царя не обійде вона.

Байдуже смерті, мужик то чи цар,—

Все пожере, як соломучка пожежа.

Хто ж бо зневажить страшну її сталь?

Той, в кого совість, як чистий криштал.

Але Григорій Сковорода — не лише талановитий поет-лірик, а й видатний байкар. Він створив 30 прозових байок, оцінених Іваном Франком як у "десять разів глибші і краще розказані, ніж Саадієві (Сааді — великий перський поет), написані гарною, подекуди граціозною мовою". Відтворити істину й висловити критичне ставлення до суспільних явищ — таке, на думку Сковороди, завдання й призначення байки. Тому деякі його твори гостро сатиричні, наприклад "Олениця та Кабан". Олениця назвала Кабана просто кабаном, не відаючи, що той одержав титул барона. Кабан образився. Вибачаючись, Олениця говорить: "Ми, прості, судимо не за одягом та словами, а за справами". А діла Кабана і після одержання дворянського титулу такі ж огидні, якими були й раніше: він рие землю і ламає пліт, тільки тепер це ще нестерпніше, бо Кабан нібито звеличився над іншими звірами.

Значна частина байок присвячена темі "сродної праці". Кожна людина, на думку Сковороди, наділена певним даром. Треба вчитись розпізнати його. Дехто, знехтувавши природними задатками, вибирає для себе прибутковий фах, але цим шкодить собі й суспільству. "Не змагай до того, що не дано від природи",— повчав він. Саме ця думка покладена в основу байки "Бджола і Шершень". Бджоли збирають мед, тому що "для цього народжені", для них сам процес збирання меду "незрівнянно більша радість від споживання його". Цього Шершень збагнути не може. Як і слід, наприкінці байки алегорія розкривається: "Бджола — се символ мудрої людини, яка у природженому ділі трудиться. Шершень — се образ людей, котрі живуть крадіжкою чужого" і проводять в розкошах паразитичне життя. Мораль байки проста: праця повинна стати для людини природною потребою, "найсолодшою поживою". Тільки тоді життя матиме зміст і красу. А паразитів на зразок Шершня в суспільстві не повинно бути. У праці людина відчуває радість буття, а в безділлі деградує. Байка "Бджола і Шершень" стала популярною за життя байкаря, бо її мораль відображала погляди народу й була спрямована проти суспільства, в якому пані-нероби споживали результати праці мільйонів робітників.

У байках Сковороди відчувається вплив його попередників у цьому жанрі, від Езопа до Лессінга, але головне джерело його байок — українська народна казка. І ще одна особливість байок Григорія Сковороди: мораль, яку він називає "силою", є в кілька разів більшою, ніж основна частина байки.

Спадщина композитора, поета, байкаря і філософа Григорія Савича Сковороди є дорогим надбанням української національної і світової культури. Тому широко відзначаються ювілеї мандрівного філософа, його іменем названо вулиці, школи, заклади освіти та культури, село Іванівна перейменовано на Сковородинівку, там

відкрито меморіальний музей, у багатьох містах споруджено оригінальні пам'ятники на його честь, про нього написано чимало книжок і статей (поєми П. Куліша "Грицько Сковорода" і П. Тичини "Сковорода", повість Т. Шевченка "Близнецы", поезії А. Малишка, М. Вінграновського, І. Драча та інших). На кіностудії ім. О. Довженка знято художній фільм "Григорій Сковорода".

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Поетична книжка "Сад божественних пісень", збірка морально-повчальних притч "Байки харківські", філософські трактати "Вбогий Жайворонок", "Вдячний Еродій".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Махновець Л. Григорій Сковорода. Біографія.— К-, 1972.
2. Шевчук В. Ідея простоти в елітарному світогляді Г. Сковороди // Україна: Наука і культура. Вип. 26—27. — К., 1993.
3. Драч І., Кримський С., Попович М. Григорій Сковорода: Біографічна повість. — К-, 1984.